

abdikace abolicce abolicionismus adjudikace aféra Watergate
Africký národní kongres aggiornamento agitace agrární otázka
agrární politika agrární strana agrese BAAS Bagdádský pakt
balkanizace Balkánská dohoda Balkánský blok berlínské krize
bezdomovec bezpečnostní politika bezpráví bilaterální smlouva
caesaropapismus Campdavidské dohody CARICOM casus belli
caudillo cechovní socialismus C^{EFTA} cenová politika CENTO

ENCYKLOPEDIE POLITIKY

KAREL
ŽALOUDEK

centralismus cenzura císařství cizinec cizinecká politika
čechoslovákismus červencová revoluce 1830 Česká národní rada
Česká strana agrární Českomoravská unie středu daňová politika
daňové asignace darwinismus sociální Dawesův plán debellace
de facto de iure děkabristé deklarace Deklarace lidských práv
Deklarace o atlantických vztazích ECOWAS edikt egalitarismus
Eisenaušský program Eisenhowerova doktrína ELAS emigrace
emirát emisar encyklika energetická politika enkláva enosis
eskalace establishment eurokomunismus fabiánský socialismus
faktická ústava Falklandská krize FAO fašismus federalismus
fidájní fideikomis filantropie filiace finlandizace G-8 GATT
gaullismus Generální smlouva o obecní sněmy generální stávka
generální stavy gentleman geopolitika gerontokracie
ghetto gildový socialismus globální problémy grémium gulag

K A R E L Ž A L O U D E K

ENCYKLOPEDIE POLITIKY

*Editor a autor aktualizací
pro 3. vydání Eduard Hulicius*

Nakladatelství Libri
Praha 2004

© PhDr. Karel Žaloudek, 1996, 1999, 2004

Odborní recenzenti: doc. PhDr. Petr Luňák, PhDr. Marek Pečenka

© Libri, 1996, 1999, 2004

ISBN 80-7277-209-0

OBSAH

Úvod	7
Seznam zkratk	9
Slovník	11
Odkazy na přehledy hlav států, předsedů vlád a výsledků voleb	526
Přílohy	
Výsledky voleb do říšské rady v českých zemích v letech 1907 a 1911	528
Výsledky voleb do Národního shromáždění v letech 1920, 1925, 1929 a 1935	530
Výsledky voleb do ústavodárného Národního shromáždění v roce 1946 ...	531
Výsledky voleb do Národního shromáždění 30. 5. 1948	531
Výsledky voleb do Národního shromáždění a Federálního shromáždění v letech 1954–86	532
Výsledky voleb do Federálního shromáždění v červnu 1990	532
Výsledky voleb do České národní rady v červnu 1990	532
Výsledky voleb do Slovenské národní rady v červnu 1990	533
Výsledky voleb do Federálního shromáždění v červnu 1992	533
Výsledky voleb do České národní rady v červnu 1992	534
Výsledky voleb do Slovenské národní rady v červnu 1992	534
Výsledky voleb do zastupitelských orgánů v listopadu 1994	535
Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v květnu/červnu 1996	536
Výsledky voleb do Senátu ČR v listopadu 1996	536
Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v červnu 1998 ..	537
Výsledky voleb do Senátu ČR v listopadu 1998	537
Výsledky voleb do zastupitelských orgánů v listopadu 1998	538
Výsledky voleb do Senátu ČR v listopadu 2000	538
Výsledky voleb do zastupitelstev krajů v listopadu 2000	539
Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v červnu 2002 ..	541
Výsledky voleb do zastupitelských orgánů v listopadu 2002	541
Výsledky voleb do Senátu ČR v listopadu 2002	542
Prezidenti Československé a České republiky	543
Předsedové československých, českých a slovenských vlád	543

Předsedové nejvyšších československých, českých a slovenských zastupitelských sborů	545
Složení vlády ČR (srpen 1999)	547
Složení vlády ČR (září 2003)	548
Seznam politických stran a hnutí v ČR (srpen 1999)	549
Seznam politických stran a hnutí v ČR (červen 2003)	552
Jmenný rejstřík	555

ÚVOD

Úvod k 1. vydání

Vážení čtenáři,

dostává se Vám do rukou příručka, jejímž záměrem je poskytnout základní informace pro orientaci v politické terminologii. Oblast politiky je ovšem velmi široká, dotýká se snad všech stránek společenského života. Vzhledem k rozsahu knihy byla proto věnována pozornost především termínům, se kterými se setkáváte v každodenním životě, při četbě denního tisku a sledování televizního a rozhlasového zpravodajství apod. Většina hesel je tedy věnována výkladu základních politických směrů, státních a vládních systémů, problematice politických stran, voleb a volebních systémů. Ze zahraničněpolitické oblasti jsou vedle výkladu základních pojmů zastoupena hesla týkající se důležitých mezinárodních organizací a často používaných pojmů z diplomacie.

I když příručka není slovníkem politologickým, obsahuje také některá hesla z politické teorie. V knize jsou obsaženy i některé termíny právní a ekonomické, které mají bezprostřední vztah k politické problematice.

Vedle výkladu vybraných hesel a ilustrativních příkladů kniha přináší množství faktických údajů o politických stranách a jejich představitelích, o výsledcích voleb a složení zákonodárných orgánů především v evropských zemích, o členech mezinárodních organizací apod. Tato data (uvedená v tabulkových přehledech) mohla být pochopitelně zařazena pouze výběrově; snahou autora bylo uvést údaje nejpodstatnější a nejaktuálnější. Součástí knihy je jmenný rejstřík se základními biografickými údaji. Protože je někdy obtížné určit, pod jakým heslem je určitá problematika (např. historická událost) zařazena, je možno využívat rejstřík také jako jeden z klíčů v přístupu k heslům.

Na tomto místě by autor chtěl poděkovat všem, kdo radou, námětem, podkladem či jinak přispěli ke zlepšení obsahu knihy. Zvláště pak lektorům, doc. PhDr. Petru Luňákovi a PhDr. Marku Pečenkovu z Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, kteří svými připomínkami pomohli k upřesnění textu a doplnění o řadu informací. Za zbylé chyby nese odpovědnost autor.

Rádi bychom čtenáře upozornili, že některé informace k politickým otázkám mohou najít také v dalších knihách vydaných nakladatelstvím LIBRI. Je to především *Encyklopedie moderní historie*, která zachycuje hlavní momenty světových dějin posledních dvou staletí (vátky, bitvy, revoluce, smlouvy, dohody apod.). Zájemci o problematiku států, jejich členění, hospodářské, národnostní a jazykové poměry apod. najdou aktuální informace v publikaci *Státy a území světa*. Vývoj evropských států od starověku do současnosti (včetně přehledu jejich představitelů) je předmětem knihy *Evropa v proměnách staletí*. V neposlední řadě aktuální informace nalezne čtenář v publikaci *Státy a jejich představitelé* a ve stejnojmenném CD ROMu.

Úvod ke 2. vydání

Rychlé rozebrání 1. vydání *Encyklopedie politiky* a trvalý zájem čtenářů o ni vede nakladatelství LIBRI k reedici knihy. V tomto vydání byla ponechána základní struktura textu i většina hesel. Byly doplněny nové údaje (výsledky voleb apod.), zaktualizovány přehledy hlav států a vlád, doplněna některá nová hesla a v neposlední řadě byl celý text znovu zredigován. Pro snazší orientaci byla v knize doplněna tabulka vybraných států s odkazy na stránku, kde jsou uvedeny výsledky posledních voleb, přehledy hlav států a předsedů vlád a další údaje o příslušné zemi.

Od 1. vydání publikace vyšla v nakladatelství LIBRI celá řada dalších příruček, které mohou zaujmout čtenáře této knihy. Jsou to především *Dějiny zemí Koruny české v datech* a *Amerika v proměnách staletí*. V aktualizovaných reedicích znovu vyšly *Státy a jejich představitelé* (4. vydání), *Státy a území světa* (2. vydání) a *Encyklopedie moderní historie* (3. vydání).

Úvod ke 3. vydání

Pro 3. vydání *Encyklopedie politiky* byl text znovu zredigován, hesla aktualizována i doplněna hesla nová, a především byly zaktualizovány přehledy hlav států, předsedů vlád, výsledky voleb a přílohy. Této práce se ujal Eduard Hulicius, kterému za to srdečně děkuji.

Od 2. vydání publikace vyšla v nakladatelství Libri řada dalších příruček, které mohou zajímat čtenáře této knihy. Jsou to především *Encyklopedie moderní historie* (dotisk 3. vydání), *Malá encyklopedie moderní ekonomie* (5., doplněné vydání), *Státy a území světa* (3., přepracované vydání), *Evropa v proměnách staletí* (3., aktualizované vydání), *Dějiny zemí Koruny české v datech* (3. vydání), *Dějiny Slezska v datech* (v tisku), *Lexikon našich hospodářských dějin* a *Benešovy dekrety*.

PhDr. Karel Žaloudek

Redakční uzávěrka 3. dílu: 30. 9. 2003

SEZNAM ZKRATEK

angl.	anglicky, anglický (jazyk)
apod.	a podobně, a podobný
atd.	a tak dále
BBC	British Broadcasting Corporation (Britská rozhlasová a televizní společnost)
ČR	Česká republika
ČSFR	Česká a Slovenská federativní republika
ČSR	Československá republika, Československo (1918–92); Česká socialistická republika (1969–89)
ČSSR	Československá socialistická republika
franc.	francouzsky, francouzský (jazyk)
hol.	holandsky, holandský (jazyk)
ital.	italsky, italský (jazyk)
KS	komunistická strana
lat.	latinsky, latinský (jazyk)
mj.	mimo jiné
např.	například
NDR	Německá demokratická republika
něm.	německy, německý (jazyk)
pol.	polsky, polský (jazyk)
resp.	respektive
RSFSR	Rossijskaja sovetskaja feděrativnaja socijalističeskaja respublika (Ruská sovětská federativní socialistická republika)
rus.	rusky, ruský (jazyk)
řec.	řecky, řecký (jazyk)
SA	Sturmabteilung (úderný oddíl), teroristické polovojenské oddíly německých nacistů
Sb.	sbírka
SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SR	Slovenská republika
SRN	Spolková republika Německo
SS	Schutzstaffel (ochranný oddíl), teroristická zločinecká organizace německých nacistů
SSR	Slovenská socialistická republika
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
špan.	španělsky, španělský (jazyk)
tj.	to jest
tzn.	to znamená
tzv.	takzvaný, takzvaná, takzvané
USA	Spojené státy americké
USD	americký dolar
➤	odkaz na příslušné heslo

Ostatní zkratky jsou vysvětleny v textu.

SLOVNÍK

A

abdikace (z lat. *abdicatio* = odřeknutí) – odstoupení z funkce (například ↗hlavy státu, ↗poslance apod.), vzdání se, zřeknutí se úřadu dříve, než uplynula doba, na kterou byla osoba do funkce ustanovena, jmenována nebo zvolena. U voleného člena zákonodárného sboru se používá také termín ↗rezignace, u člena vlády (ministra) ↗demise.

V případě abdikace prezidenta je zvolen nový prezident; v zemích, kde existuje funkce ↗viceprezidenta (např. v USA) nastupuje automaticky do funkce prezidenta viceprezident. V případě abdikace ↗panovníka se postupuje podle příslušného nástupnického řádu.

Abdikace československých prezidentů

T. G. Masaryk	14. 12. 1935	A. Novotný	22. 3. 1968
E. Beneš	5. 10. 1938	G. Husák	10. 12. 1989
	7. 6. 1948	V. Havel	20. 7. 1992

abolice (z lat. *abolitio* = zrušení) – **1.** zrušení, odvolání zákona; **2.** příkaz, aby orgány činné v trestním řízení nezačínaly trestní stíhání proti určité osobě nebo pro určité trestné činy, resp. aby ho zastavily. Viz též amnestie.

abolicionismus (z lat. *abolitio* = zrušení) – **1.** hnutí usilující o zrušení některého zákona nebo některého ustanovení, např. hnutí za zrušení trestu smrti; **2.** v USA v 18.–19. století hnutí za zrušení ↗otroctví a zároveň za respektování práv indiánů. Abolicionistické hnutí začalo založením Americké protiotrokářské společnosti (1833) a Strany volné půdy (angl. *Free Soil Party*, 1848). Převážnou část stoupenců těchto hnutí tvořili liberálové a křesťanské organizace.

Umírnění stoupenci abolicionistického hnutí založili Stranu svobody (angl. *Free-dom Party*, 1840). Další rozvoj hnutí přineslo povstání J. Browna (1859), a zejména nátlak veřejného mínění během občanské války (1861–65). Výsledkem bylo přijetí *Aktu o osvobození černochů* (angl. *Emancipation Proclamation*) v roce 1863.

absolutismus (z lat. *absolutus* = samostatný, nezávislý) – ↗forma vlády, při které je neomezená státní moc včetně zákonodárné soustředěna v rukou panovníka. Absolutismus jako forma vlády vznikl v 16. a 17. století, kdy nahradil ↗stavovskou monarchii. Centralizované absolutistické ↗monarchie (především Anglie, Francie a Španělsko) byly velkými národními státy vybírajícími stále daně, s centralizovaným byrokratickým aparátem a stálým profesionálním vojskem. Pramenem práva, ústavy a úřadů byl ↗král, který ve svých rukou soustřeďoval veškerou moc ve státě, kontroloval též ↗církve a měl svrchovanou moc nad poddanými (↗poddanství). Jako suverén byl nejvyšším státním orgánem, povzneseným nad všechny zákony.

absolutismus osvícenský

V některých evropských zemích vedl tzv. ↗osvícenský absolutismus k omezení stavovských výsad (↗stavy) a k ekonomickým reformám.

absolutismus osvícenský viz osvícenský absolutismus

absolutní monarchie viz absolutismus

absolutní většina (z lat. *absolutus* = samostatný, nezávislý) – zásada, podle které je ve volbách zvolen kandidát, který obdrží nadpoloviční většinu hlasů (tj. nejméně 50 % + jeden hlas).

absolutorium (z lat. *absolvere* = odvažovat, vyprošťovat; dokončit, dokonat) – schválení činnosti nebo účtů nějakého, zpravidla voleného orgánu. Absolutorium uděluje zodpovědnému orgánu obvykle plenární zasedání, resp. ↗sjezd, na návrh revizní komise na konci funkčního (volebního) období.

abstence (z lat. *abstinere* = zdržovat) – zdržení se hlasování či účasti na zasedání.

Action française (franc. = Francouzská akce) – pravicové politické hnutí ve Francii. Vzniklo v průběhu ↗Dreyfusovy aféry roku 1899. Action française usilovala o rozbití demokratického zřízení a v letech 1906–11 také o restauraci ↗monarchie. Význam hnutí stoupl ve třicátých letech, kdy spolupracovalo s fašistickými skupinami. Orgánem hnutí byl deník *Action française*, který vycházel v letech 1908–44. Po porážce Francie v roce 1940 měla Action française výrazný vliv na Pétainovu vládu ve Vichy; po osvobození byla zakázána.

adjudikace viz nabytí státního území

administrativa (z lat. *administratio* = pomáhání, sloužení) – **1.** orgány nebo soustava orgánů státní, resp. hospodářské správy; **2.** organizování a vyřizování záležitostí spadajících do kompetence státních nebo hospodářských orgánů; **3.** vyřizování spisové agendy jakéhokoli druhu; **4.** souhrn osob zaměstnaných ve státní nebo jiné správě, někdy jen osoby zastávající ve správě řídicí funkce (např. prezidentova administrativa v tzv. ↗prezidentském systému); **5.** označení pro vládu USA.

ad personam (lat.) – termín užívaný k vyjádření faktu, že člen ↗mezinárodní organizace nepůsobí jako zástupce státu, ale jako soukromá osoba.

ad referendum (lat.) – termín užívaný při podpisu ↗mezinárodní smlouvy nebo dohody. Znamená schválení správnosti textu, nikoli podpis smlouvy. Teprve po schválení smlouvy požadovaným orgánem nabude podpis *ad referendum* platnost plného podpisu, a to se zpětnou platností.

aféra Watergate – aféra vycházející z předvolební kampaně k prezidentským volbám v USA roku 1971. V letech 1972–74 bylo odhaleno, že Výbor pro znovuzvo-

lení prezidenta R. Nixona zorganizoval vloupání do volebního štábu ➤ Demokratické strany ve Washingtonu, umístěného v komplexu budov Watergate. Bývalí agenti CIA, kteří se akce zúčastnili, v budově nainstalovali odposlouchávací zařízení. Aféra byla rozkryta a sledována novináři z listu *Washington Post*, kteří zjistili, že prezident R. Nixon s celou akcí souhlasil, a dokonce se snažil zahladit stopy. Skončila až Nixonovou ➤ rezignací na funkci prezidenta krátce před zahájením senátního jednání o ➤ impeachmentu prezidenta. Jeho nástupce G. Ford mu poté udělil milost, takže Nixon nemohl být trestně stíhán.

Africká unie, AU (angl. *African union*, zkratka AU) – původně Organizace africké jednoty, zkratka OAJ (z angl. *Organisation of African Unity, OAU*), která byla založena jako mezivládní ➤ regionální organizace sdružující nezávislé africké státy a Západosaharskou *Frontu Polisario* v roce 1963 v Addis Abebě (Etiopie) rozšířením tzv. Brazzavillské skupiny, založené v roce 1960.

Cílem organizace je koordinace a sjednocování činnosti afrických států, obhajoba suverenity členských států a rozvoj mezinárodní spolupráce. Vychází se přitom z principů celistvosti států, nedotknutelnosti jejich hranic, nezasahování do vnitřních záležitostí a vzájemné solidarity. (V roce 1964 vyhlásila OAJ Afriku za bezjaderné pásmo.) Jejími členy jsou všechny africké státy s výjimkou Maroka, které ne-souhlasí s členstvím Západosaharské *Fronty Polisario*.

V roce 1999 bylo zahájeno na popud Libye jednání o tvorbě pevnějšího nadstátního sdružení podle vzoru ➤ Evropské unie. V roce 2001 byla v libanonské Syrtě

Členové AU

Alžírsko Angola Benin Botswana Burkina (Faso) Burundi Čad
Demokratická republika Kongo Džibuti Egypt Eritrea Etiopie Gabon
Gambie Ghana Guinea Guinea-Bissau Jihoafrická republika Kamerun
Kapverdy Keňa Komory Kongo Lesotho Libye Libérie Madagaskar
Malawi Mali Mauretánie Mauricius Mosambik Namibie Niger Nigérie
Pobřeží slonoviny Rovníková Guinea Rwanda Senegal Seychely Sierra Leone
Somálsko Středoafriická republika Súdán Svatý Tomáš a Princův ostrov
Svazijsko Tanzanie Togo Tunisko Uganda Zambie Zimbabwe
Fronta Polisario (Západní Sahara)

Orgány AU

Shromáždění nejvyšších představitelů členských států

(schází se minimálně jednou ročně)

Výkonná Rada ministrů AU složená z ministrů zahraničí

(schází se minimálně dvakrát ročně)

Výbor stálých zástupců

Komise (teprve bude zformována)

Panafrický parlament

Soudní dvůr

Rada výborů a komisí

Africký národní kongres

přijato hlavami afrických států rozhodnutí o vytvoření Africké unie. Ta má být opravdovým nástrojem spolupráce afrických států ve všech směrech. Její sídlo, stejně jako sídlo OAJ, je v Addis Abbebě.

Africký národní kongres (angl. *African National Congress*, zkratka ANC) – nejstarší černošská politická organizace v Jihoafrické republice (JAR). Byl založen roku 1912 s cílem prosazení práv černošského obyvatelstva. Do roku 1960 používal spíše nenásilné metody (jeho vůdce A. Luthuli obdržel v roce 1960 Nobelovu cenu míru). V letech 1960–90 byl v ilegality, od roku 1961 vedl ozbrojený boj. Po roce 1990 byl v čele hnutí za uzákonění všeobecného volebního práva v JAR. Od vítězství ve volbách v roce 1995 se stal vládnoucí stranou v JAR a jeho předseda N. R. Mandela prezidentem. V parlamentních volbách roku 1999 potvrdil ANC ziskem 67 % hlasů své vedoucí postavení v zemi. Novým prezidentem JAR se stal Thabo Mbeki.

Výsledky parlamentních voleb 1999 (celkem 400 mandátů)

ANC	266 mandátů
Demokratická strana	38 mandátů
Strana svobody (Inkatha)	34 mandátů
Nová národní strana	26 mandátů
Ostatní	34 mandátů

Prezidenti JAR

1961–67	Ch. R. Swart	1984–89	P. W. Botha
1967–75	J. J. Fouché	1989	J. Ch. Heunis
1975–78	N. Diederichs	1989–94	F. W. de Klerk
1978–79	J. B. Vorster	1994–99	N. Mandela
1979–84	M. Viljoen	1999–	T. Mbeki

aggiornamento (ital. = přizpůsobení dnešnímu stavu) – přiblížení katolické církve současnému životu. Program přijatý II. vatikánským ekumenickým koncilem (1962–65), snažící se o obnovu církve, o její jisté sblížení s jinými církvemi, především protestantskými, o zintenzivnění misijní činnosti a další kroky, církev modernizující.

agitace (z lat. *agitare* = pohánět) – přesvědčování, získávání pro určitou myšlenku, program nebo cíl. Souvisí úzce s propagandou, je však konkrétnější, zaměřená na přesně vymezený cíl. Podle použitých prostředků se rozlišuje písemná, názorná a ústní agitace; nejpůsobivější je agitace prováděná hromadnými sdělovacími prostředky, především televizí.

agraciace (z franc. *gracier* = udělit milost) – prominutí nebo zmírnění trestu. Viz též amnestie.

agrarismus (z lat. *agrarius* = polní, pozemkový) – sociálně politická doktrína, podle které je zemědělství základem ekonomiky státu i celého společenského zřízení. Agrarismus byl ideovou základnou agrárního politického hnutí v 19.–20. století. Rozvinul se zvláště v Německu, Polsku, českých zemích a na Balkáně. V českých zemích, kde byl jeho průkopníkem A. Štátný, se stal na konci 19. století základem programu agrární strany. Ta patřila během 1. československé republiky k nejvlivnějším politickým stranám (➤Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu).

agrární otázka (z lat. *agrarius* = polní, pozemkový) – **1.** otázka poměru k vlastnictví půdy. Agrární otázka byla jednou z klíčových otázek ➤revolucí 19. a 20. století. Součástí jejich programu byl zpravidla také požadavek agrární reformy (➤pozemková reforma), tj. odstranění nebo podstatné omezení velkého pozemkového vlastnictví a rozdělení půdy. V Československu proběhla pozemková reforma poprvé v roce 1919, kdy byly vyvlastněny pozemky nad 150 ha zemědělské půdy nebo nad 250 ha veškeré půdy. Po 2. světové válce byla ve třech etapách uskutečněna tzv. druhá pozemková reforma; **2.** otázka protikladu mezi městem a venkovem. Tato otázka vyvstává s rozvojem ➤kapitalismu, kdy se v městech koncentruje politická a hospodářská moc, zatímco venkov, kde probíhá rozpad feudálních forem vlastnictví půdy, chudne. V nové podobě se rozdíl mezi městem a vesnicí projevují i v současnosti (např. odlišná ➤fiskální politika státu ve vztahu k průmyslovým a zemědělským produktům).

agrární politika viz **zemědělská politika**

agrární reforma viz **pozemková reforma**

agrární strana viz **Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu**

agrément (franc. = souhlas) – souhlas přijímajícího státu s osobou, která je navržena na ➤diplomatického zástupce vysílajícího státu. *Agrément* uděluje ➤hlava státu nebo jiný ústavní činitel; při odmítnutí navrhované osoby není přijímající stát povinen sdělit důvody.

agrese (z lat. *aggressio* = útok) – v mezinárodních vztazích použití ozbrojené síly státem proti ➤svrchovanosti, územní nedotknutelnosti nebo politické nezávislosti jiného státu. Uvedené vymezení formuloval Zvláštní výbor OSN pro definici agrese a schválilo jej roku 1974 ➤Valné shromáždění OSN. O tom, co je agrese a co spravedlivá obrana napadeného státu rozhoduje v praxi ➤Rada bezpečnosti OSN.

Za agresí se obvykle považuje: a) invaze nebo útok ozbrojených sil jednoho státu na území druhého státu nebo vojenská ➤okupace (i dočasná); b) bombardování území druhého státu nebo použití zbraní proti území druhého státu; c) blokáda přístavů nebo pobřeží ozbrojenými silami; d) útok ozbrojených sil na pozemní, námořní nebo letecké síly jiného státu; e) použití ozbrojených sil, které se nacházejí na území druhého státu v rozporu s dohodnutými podmínkami jejich pobytu; f) poskytnutí

aide-mémoire

území druhému státu ke spáchání agrese proti třetímu státu; g) vyslání státem ozbrojených skupin, band nebo žoldněrů proti jinému státu.

Odsouzení agrese

Pakt ↗Společnosti národů (1919)

↗Briand-Kelloggův pakt (1928)

↗Charta OSN (1945)

aide-mémoire (franc. = stručný výtah) – stručný záznam ústního jednání v ↗diplomatickém styku. Je méně formální než diplomatická ↗nóta, není adresován, nepopisuje se, ani neoznačuje otiskem razítka.

akce Rady bezpečnosti OSN – opatření použitá v případech ohrožení nebo porušení míru, jež jsou podle ↗Charty OSN ve výlučné kompetenci ↗Rady bezpečnosti OSN.

Akcemi Rady bezpečnosti jsou: a) akce bez použití ozbrojené síly. Sem patří především přerušení hospodářských styků, přerušení ↗diplomatických styků, přerušení železničních, námořních, poštovních a jiných spojů. Např. v roce 1963 vyzvala Rada bezpečnosti všechny státy, aby zastavily Portugalsku prodej zbraní a dalšího materiálu, který by mohl být použit k represáliím proti obyvatelstvu portugalských kolonií; b) akce s použitím ozbrojené síly (demonstrace ozbrojené síly, blokáda, vojenské operace).

K provádění ozbrojených akcí mají poskytnout své ozbrojené síly a služby Radě bezpečnosti OSN členské státy OSN. V minulosti došlo k ustavení tzv. vojsk OSN (např. za korejské války) a mírových sborů OSN (např. na Kypru).

akcese viz nabytí státního území

Akční program Komunistické strany Československa – politický programový dokument, jenž přijalo vedení ↗Komunistické strany Československa (KSČ) v dubnu 1968. Vycházel z pozic ↗reformního komunismu, hodnotil situaci, která se vytvořila v KSČ i celé československé společnosti po lednu 1968 (↗Pražské jaro 1968), a určoval další postup politiky KSČ. I když byl revizí programu přijatého XIII. sjezdem KSČ, plně zůstával na pozici budování ↗socialismu pod vedením KSČ a nepřipouštěl možnost politického ↗pluralismu. Přesto byl kritizován, především pro svou koncepci ↗demokratizace společnosti, zpočátku především ze strany ↗Komunistické strany Sovětského svazu, po srpnu 1968 i novým vedením KSČ, které ho v roce 1970 prohlásilo za neplatný. Nová politická linie KSČ byla pak zformulována v programovém dokumentu ↗Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ.

Akční výbory Národní fronty, AV NF – orgány, které se vytvořily v ↗únoru 1948 na výzvu ↗Komunistické strany Československa za účelem převzetí politické moci. Členy AV NF byli převážně členové KSČ a jejich „převodových pák“, tj. ↗Re-

Albánská strana práce

volučního odborového hnutí a Svazu československé mládeže (SČM), resp. s KSČ sympatizující členové dalších ↗politických stran. Přestože AV NF neměly žádné legální oprávnění (nebyl právně kodifikován ani způsob jejich vytváření, ani jejich kompetence), byly zřizovány na všech úrovních, od závodů, úřadů a dalších institucí přes okresy až po ↗ministerstva a ↗parlament. Jejich hlavním úkolem byla prověrka všech funkcionářů, „očista veřejného života“ a „potlačení reakce“. Na základě rozhodnutí AV NF byli zbavováni svých míst političtí odpůrci KSČ od úředníků až po poslance. AV NF na pracovištích ukončily po prověrkách svou činnost. V obcích, okresech a na celostátní úrovni byly v roce 1954 přejmenovány na výbory Národní fronty, které zůstaly součástí politického systému ČSSR až do konce roku 1989 (↗Národní fronta Čechů a Slováků).

aklamace (z lat. *acclamare* = pokřikovat) – **1.** veřejné a hromadné vyjádření souhlasu či nesouhlasu, např. hlasování zvednutím ruky nebo i souhlas bez hlasování; **2.** hlasitě pozdravování a vzdávání holdu. Tato aklamace byla častá zvláště na politických shromážděních totalitních stran (jak fašistických, tak komunistických).

akreditace (z franc. *crédit* = úvěr, důvěra, vážnost) – pověření osoby diplomatickým zastupováním. Součástí akreditace je předání pověřovacích listin ↗hlavě státu, u něhož je diplomat akreditován.

akrescence viz nabytí státního území

aktiv (z lat. *actio* = jednání) – **1.** pracovní porada, schůze svolaná k projednání aktuální otázky; **2.** souhrn ↗funkcionářů a aktivních členů určité, např. politické organizace.

aktivismus (z lat. *actio* = jednání) – **1.** obecně aktivní postup v určitém směru vnitřní či zahraniční politiky; **2.** za 1. světové války loajální postoj některých českých politiků, resp. politických stran k rakousko-uherské ↗monarchii; **3.** za 1. československé republiky politika spolupráce stran ↗národnostních menšin s ↗vládou. Spočívala především v podpoře vlády v ↗parlamentu a zpravidla i v účasti ve vládní ↗koalici. K aktivistickým stranám patřila např. německá agrární strana (↗Svaz zemědělců a venkovských živností), ↗Německá sociálně demokratická strana dělnická a Německá křesťansko-sociální strana; **4.** za ↗Protektorátu Čechy a Morava (1939–45) otevřená kolaborace s okupanty. Hlavními aktivistickými organizacemi byly Vlajka (↗Český národně socialistický tábor Vlajka), ↗Liga proti bolševismu a Kuratorium pro výchovu mládeže.

ALADI viz Latinskoamerické integrační sdružení

Albánská strana práce, ASP – původním názvem Komunistická strana Albánie, založená v roce 1941. Během 2. světové války měla rozhodující úlohu v albánském hnutí odporu proti německé a italské okupaci. Po válce se stala vládnoucí silou v zemi a jedinou povolenou politickou stranou. Od roku 1948 nesla název ASP. Koncem

aliance

čtyřicátých a v průběhu padesátých let prošla bouřlivým vývojem, během něhož bylo postupně odstraněno projugoslávské a prosovětské křídlo (jejich vůdcové byli vesměs popraveni). Začátkem šedesátých let se ASP orientovala výrazně pročínsky, ale i s touto zemí došlo k roztržce (1978). Po smrti dlouholetého vůdce E. Hodži (Hoxhy) v roce 1985 se ujal moci R. Alia, jenž zastával funkci prezidenta až do voleb roku 1992. Ty volebním vítězstvím demokratů ukončily vládu komunistů.

aliance (z lat. *alligare* = přivazovat, poutat) – **1.** politické spojenectví, spojenecká úmluva; **2.** spolek dvou nebo více států či politických subjektů, obvykle namířený proti třetímu státu či subjektu.

Závazky plynoucí z aliancí bývají stanoveny ve zvláštní *mezinárodní smlouvě*. Z aliance států plyne závazek nezúčastňovat se aliance s jinými státy. Neutrální státy se nesmějí zúčastnit žádné aliance. Aliance se uzavíraly zejména v 18. a 19. století (Dvojspolek, francouzsko-ruská aliance). V současné době *Charta OSN* povoluje uzavírat aliance pouze za účelem sebeobranu.

Aliance pro pokrok (angl. *Alliance for Progress*) – program rozvoje latinsko-amerických zemí, který vyhlásil prezident USA J. F. Kennedy v roce 1961. Program byl součástí nového politického kursu nastoupeného *administrativou* prezidenta Kennedyho. Rozsáhlou pomocí latinskoamerickým zemím ze strany USA měl rozšířit vliv USA a paralyzovat vliv komunistické ideologie, která se šířila především z Kuby.

Aliance socialistické demokracie – mezinárodní anarchistická organizace, kterou založil v roce 1868 M. A. Bakunin. V roce 1869 byla aliance přijata do *Mezinárodního dělnického sdružení* (I. internacionály), z něhož byla později vyloučena.

allod (z lat. *allodium* = svobodný dvůr) – svobodný statek nebo pozemkový majetek bez lenního závazku (*léno*). U allodu byla možnost svobodného prodeje a koupe, resp. jeho rozdělení na části pro jednotlivé členy rodiny. Tím se lišil od *fideikomisu*.

alternát (z lat. *alternare* = střídat, měnit) – **1.** člen delegace, který střídá jiného člena. Například členské státy *Organizace spojených národů* vysílají na zasedání pět delegátů a pět jejich alternátů; **2.** střídání pořadí podpisů smluvních stran na *mezinárodní smlouvě* (jako první se obvykle podepíše delegace, v jejímž jazyce je text smlouvy napsán).

Althing (islandsky *Albing*) – islandský *parlament*, který je považován za nejstarší v Evropě. Poprvé je jeho existence písemně doložena v roce 930. Původně byl zákonodárným a soudním shromážděním svobodných obyvatel Islandu; po připojení Islandu k Norsku (1271) ztratil zákonodárnou moc. Až do roku 1798 se scházel každoročně, v roce 1800 byl zrušen dánskou vládou. Obnoven byl 1843 a znovu pravidelně svoláván od roku 1845. V roce 1920 nabyl zpět zákonodárnou moc.

Americká federace práce (angl. *American Federation of Labour*, zkratka *AFL*) – nejstarší odborová ústředna v USA. Od svého založení v roce 1881 sdružovala především kvalifikované dělníky. Ve 30. letech se od ní pod názvem Kongres průmyslových odborů (angl. *Congress of Industrial Organizations*, zkratka *CIO*) oddělilo levicové křídlo, které bylo v letech 1945–49 členem levicové Světové odborové federace (SOF). V roce 1955 se obě odborové ústředny opět spojily a pod názvem *AFL-CIO* se staly nejvýznamnější odborovou centrálou v USA. V současné době jsou členem Mezinárodní konfederace svobodných odborů.

americká revoluce – osvobozovací boj britských osad v Severní Americe proti Velké Británii, v jehož průběhu byly vytvořeny Spojené státy americké. Americká revoluce znamenala nejen osamostatnění amerických osad, ale také odstranění zbytků feudálního systému a plné prosazení kapitalistických vztahů. Začala 2. kontinentálním kongresem v roce 1775 a otevřeným bojem mezi povstaleckými silami a britskou armádou. V následujícím roce byla přijata *Deklarace nezávislosti Spojených států amerických*. Během roku 1778 se na stranu povstalců postavily Francie, Španělsko a Nizozemsko. Po prohraných bitvách byla Anglie roku 1782 nucena uznat nezávislost USA a v následujícím roce podepsat mír a evakuovat svá vojska.

amnestie (z řec.) – udělení milosti, které je obvykle v pravomoci hlavy státu nebo jiného ústavního orgánu (v České republice v pravomoci prezidenta republiky). Amnestie je buď hromadná (pro určitou kategorii trestných činů), nebo individuální (pro určené osoby).

Při amnestii se rozlišuje: a) abolicie, tj. příkaz orgánům činným v trestním řízení, aby proti určité osobě nebo pro určité trestné činy nebo přečiny nebylo trestní stíhání zahajováno, resp. aby již zahájené trestní stíhání bylo zastaveno; b) agraciace, tj. příkaz soudním orgánům, aby prominuly nebo zmírnily již právoplatně uložený trest; c) rehabilitace, též zahlázení trestu, tj. uvedení do stavu, jako by odsouzený nebyl trestán.

Mezi důvody k udělování hromadné amnestie patří: a) zabezpečení stability státu po období revoluce, války, občanských nepokojů apod.; b) náprava chyb z minulého politického režimu; c) znovuzvolení orgánů státu (např. po volbách); d) tolerance veřejného mínění k trestným činům spáchaným před delším časovým odstupem a již částečně odpykaným.

Poslední široce koncipovanou hromadnou amnestií vyhlásil prezident ČSFR Václav Havel 1. 1. 1990.

Amnesty International (angl. = Mezinárodní organizace pro amnestii) – mezinárodní nevládní organizace na ochranu lidských práv a svobod. Byla založena roku 1961 skupinou britských a amerických liberálních právníků. Usiluje o osvobození osob, které nepoužívají a nepropagují násilí a jsou perzekvovány za politické smýšlení, náboženské přesvědčení, rasu, barvu pleti, jazyk, národnost nebo sociální původ. Má statut poradní organizace Organizace spojených národů, její mezinárodní sekretariát sídlí v Londýně (Velká Británie). S pomocí spolupracujících skupin v jednotlivých zemích sbírá a analyzuje informace z celého světa o osobách

anarchie

vězněných za přesvědčení. Poskytuje jim právní, lékařskou a další pomoc a usiluje o řádné, spravedlivé soudní projednání jejich případů. V 70. a 80. letech se Amnesty International významně angažovala ve prospěch československých „disidentů“. Spolupracoval s ní především „Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných“. V roce 1977 jí byla udělena „Nobelova cena míru“.

Orgány Amnesty International

mezinárodní sekretariát

národní sekce (více než 40)

anarchie (z řec.) – bezvládní způsobené neexistencí veřejné autority integrující společnost. Anarchie znamená absolutní svobodu pro každého jedince a z toho vyplývající mezilidské konflikty. Již „*Deklarace práv člověka a občana*“ z roku 1789 říká, že svoboda má své meze, které zajišťují ostatním občanům možnost požívat stejná práva. Anarchie je obvykle průvodním jevem rozpadu státních orgánů a institucí, ke kterému dochází především během „revolucí, občanských či prohraných válek, resp. velkých živelných katastrof“.

anarchismus (z řec.) – bezvládní; teoretický a politický směr prosazující neomezenou svobodu jednotlivce a odmítající jakoukoli státní moc a autoritu. Filozofickým základem anarchismu je vyhraněný „individualismus“. Anarchismus vychází z teze, že všechno zlo je způsobeno popřením přirozenosti a zaváděním umělých institucí a struktur. Proto za hlavní příčinu společenské nerovnosti považuje „stát a státní instituce a jako první předpoklad spravedlivého uspořádání společnosti postuluje zničení státu. Nepopírá nutnost určité organizace lidí, žádá však, aby tato organizace byla zcela svobodná, dobrovolná, bez použití státní autority, „státního aparátu a donucovacích prostředků“. Metody používané anarchismem jsou různé, od „agitace až po individuální „teror proti vládnoucímu režimu a jeho reprezentantům“.

Prvním významným anarchistickým myslitelem byl Angličan W. Godwin. Jako politické hnutí se anarchismus zformoval ve 40. až 60. letech 19. století, především ve Francii, Španělsku a Itálii. V 80. až 90. letech se rozšířil i do USA, latinskoamerických zemí a Ruska. Od konce 1. světové války vliv anarchismu silně poklesl, určité pozice si udržel především ve Španělsku (kde měl významnou úlohu během občanské války 1936–39) a v Latinské Americe. Současný anarchismus je ideově značně rozmanitý a organizačně heterogenní.

V klasickém anarchismu se postupně vyhranily následující základní směry: a) individualistický anarchismus (anarchoindividualismus), který hledá osvobození jednotlivce nezávisle na celkové struktuře společenských vztahů, cestou zbavení se idejí vlastnictví, náboženství, národnosti a státu (M. Stirner); b) proudhonismus, hlásající řešení společenských problémů cestou spravedlivé směny (P. J. Proudhon, známý svým výrokem, že „kapitalistické vlastnictví je krádež“); c) kolektivistický anarchismus (anarchokolektivismus), prosazující myšlenku vytváření svobodných kolektivů se společnými výrobními prostředky (M. A. Bakunin); d) „anarchosyndikalismus, navrhuje řízení společnosti prostřednictvím odborových organizací za-

městnanců (G. Sorel); e) ✎anarchokomunismus, spojující ideály anarchismu s principy ✎komunismu (P. Kropotkin); f) náboženský anarchismus (bývá k anarchismu řazen, ačkoli v většinou je anarchismus výrazně ateistický), propagující etické pojetí náboženství, lásku k bližnímu a neodporování zlu (L. N. Tolstoj).

anarchokomunismus – anarchistický směr v dělnickém a komunistickém hnutí na začátku 20. století. Na rozdíl od klasických anarchistických zásad neprosazoval anarchokomunismus individuální teror a upřednostňoval společenský zájem před zájmem individuálním. V odmítání ✎státu, státních orgánů a politických stran zůstal na principech ✎anarchismu.

V českých zemích byl pro něj charakteristický radikální opoziční postoj k habsburské monarchii, protiklerikalismus a ✎antimilitarismus. Byl rozšířen zejména mezi severočeskými horníky a pražskou inteligencí (B. Vrbenský, S. K. Neumann, T. Bartošek a další). Anarchokomunistické hnutí v Československé republice nemělo pevnou organizační strukturu, skládalo se z několika samostatných skupin, od roku 1904 volně sdružených do České anarchistické federace, od roku 1914 do Federace českých anarchistů-komunistů. Část z nich (pod vedením B. Vrbenského) se v roce 1918 sloučila s ✎Československou stranou národně socialistickou; po vyloučení z ní v roce 1923 přešla do ✎Komunistické strany Československa. Jiná skupina (vedená S. K. Neumannem) vytvořila v roce 1920 Svaz komunistických skupin a v roce 1921 se podílela na založení KSČ.

anarchosyndikalismus – sociální a politická doktrína, která je kombinací základních teoretických a politických východisek ✎anarchismu s koncepcí odborového hnutí. Cílem anarchosyndikalismu je jako u všech anarchistů zničení ✎státu pomocí „přímých akcí“, tj. živelného hnutí. Anarchosyndikalisté odmítají stát i politické strany. Základem politické organizace by podle nich měly být samostatné, samosprávně řízené podniky. Hlavním nástrojem změny politických poměrů je podle anarchosyndikalismu ✎stávka.

Anarchosyndikalismus vznikl koncem 19. století, vliv měl především v zemích s rozsáhlou řemeslnou, živnostenskou a rolnickou malovýrobou (Španělsko, Itálie, Francie). K jeho předním představitelům patřili např. G. Sorel, A. Labriola, G. Hervé, L. Jouhaux. Do první světové války anarchosyndikalisté vystupovali radikálně proti přípravě války, po jejím vypuknutí však přešli převážně na pozici obrany vlasti. V roce 1922 vznikla Mezinárodní asociace pracujících s programem likvidace buržoazního státu a vytvoření svobodné společnosti bez státních orgánů, s výrobou řízenou ✎odborníky. Tato anarchosyndikalistická ústředna sehrála důležitou úlohu v ✎občanské válce ve Španělsku 1936–39, kdy se účastnila ultralevicového povstání, které oslabilo vládu ✎lidové fronty.

V současné době není anarchosyndikalismus významný, určitý vliv si udržuje v odborovém hnutí Latinské Ameriky a Španělska.

anexe (z lat. *annectere, adnectere* = připojovat) – násilné připojení ✎státu nebo jeho části k jinému státu za použití politického nebo vojenského nátlaku. Anexe se provádí zpravidla jednostranným prohlášením anektujícího státu po protivníkově